

NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel:	Fraseologien i forgrunden — fraseologisk register som ledd i ordbokens tilgangsstruktur	
Forfatter:	Jón Hilmar Jónsson	
Kilde:	Nordiske Studier i Leksikografi 6, 2003, s. 151-168 Rapport fra Konference om leksikografi i Norden, Tórshavn 21.-25. august 2001	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive	

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

JÓN HILMAR JÓNSSON

Fraserologien i forgrunnen — fraseologisk register som ledd i ordbokens tilgangsstruktur

Most dictionaries contain a multitude of phrases. The choice of entry within which a phrase is placed is often arbitrary, which can cause problems both for the lexicographer and the user. Giving phrases independent status in the list of headwords does give the user direct access to them, but this type of approach is only suitable for a limited number of the phrases which need to be included in a general language dictionary.

In phrasal dictionaries the question of access to the material becomes even more acute. The importance of structural patterns in the phrases can be made use of in the ordering and sorting of the phrases, giving the user a more cohesive view of the data.

A structured index of the phrases in the dictionary is of great value in this context, especially in an onomasiological dictionary, where the entries are based on semantic criteria. In the making of such an index, the lexicographer must evaluate different approaches in the classification and alphabetization of the material. The topic of this paper is the role of such an index of all the phrases contained in an onomasiological dictionary now in preparation for Icelandic.

1. Ulike typer fraser og ordforbindelser

De fleste ordbøker inneholder fraser og ordforbindelser av ulike slag som, alt etter ordbokens funksjon og karakter, setter sitt preg på ordboksteksten og utgjør en viktig komponent i ordbokens leksikografiske beskrivelse. Det hører til leksikografens vanskeligste oppgaver ved utarbeidelsen av mange ordbøker å holde styr på denne fraseologiske komponenten, å få til en klar avgrensning overfor andre enheter i ordboksteksten og en innbyrdes differensiering, en tilfredsstillende dekning av den fraseologi som hører hjemme i ordboken, en skikkelig balanse mellom de ulike typer og en formålstjenlig og brukervennlig presentasjonsform. Men det grunnleggende problemet er at leksikografen har vanskelig for å oppfatte fraseologien som en helhetlig og kontrollerbar komponent i ordboken, ikke minst på grunn av at struktureringen av mange ordbøker fører til en oppsplitting av de fraseologiske enhetene.

Mange allmenne ordbøker vitner om dette og viser hvor problematisk det er å gi fraseologien tilstrekkelig plass og oppmerksomhet i en ordboksbeskrivelse med et sammensatt genuint formål der ordenes semantiske egenskaper står i forgrunnen. I de ordbokstyper som spesielt behandler fraser og ordforbindelser, kollokasjonsordbøker, konstruksjonsordbøker og idiomordbøker, for å nevne de mest kjente typene, blir det fokusert på forskjellige typer ordforbindelser ut fra ulike synsvinkler og ulike seleksjons- og presentasjonsprinsipper, som brukeren helst må være klar over for å få til et treffende oppslag og komme fram til den tilskittede informasjon. Men det fins flere typologiske skillelinjer som preger sammensetningen og framstillingen av en ordbok som beskriver fraser og ordforbindelser, ikke minst den som gjelder motsetningen mellom ordbøker som (jeg siterer definisjonen i Nordisk leksikografisk

ordbok) “er beregnet på forståelse av tekst” (resepsjonsordbøker) og dem som “er beregnet på frambringelse av tekst” (produksjonsordbøker).

Denne spesialiseringen henger delvis sammen med det forholdet at de fleste tradisjonelle trykte ordbøker er monoaksessive, dvs. bare byr på én adkomstvei til informasjonen i ordboken (gjennom en alfabetisert lemmaliste). I vår elektroniske tidsalder vil dette forholdet endre seg, og vi får sikkert se mange nye ordbokstyper i elektronisk form med en mer fleksibel tilgangsstruktur i nærmeste framtid, der bl.a. fraseologien kommer klarere til uttrykk. Men spørsmålet er også om man kan få til en større fleksibilitet og en mer direkte adgang til de fraseologiske enheter innenfor rammen av en trykt ordbok og et mer helhetlig bilde av fraseologien, noe som ville gjøre det lettere for brukeren å hente informasjon om fraser og ordforbindelser uten å være spesielt medviten om skilnaden mellom de ulike ordbokstyper.

2. Fraser og ordforbindelser som enheter i ordboken

Hvis man går ut fra en allmenn monoaksessiv semasiologisk ordbok, fins det to motstridende motiver for plasseringen og beskrivelsen av fraseologien. På den ene side vil mange fraser og ordforbindelser oppfattes og fremstilles som elementer i beskrivelsen av ett eller flere av de ord som forekommer i vedkommende forbindelse og da plasseres i samsvar med de regler som gjelder for struktureringen av vedkommende artikkel. Men på den andre side må visse fraser og ordforbindelser, spesielt faste ordforbindelser og idiomer, anses som selvstendige enheter med en ugjennomsiktig betydning, som da også står mer eller mindre isolert overfor beskrivelsen av de ord de er sammensatt av. I samsvar med det vil brukeren også gjerne oppfatte slike forbindelser som selvstendige enheter som det kan være vanskelig å lokalisere i tilknytning til andre oppslagsenheter og som helst burde være tilgjengelige for et umiddelbart oppslag.

2.1 *Forholdet til makrostrukturen*

Med hensyn til dette må leksikografen vurdere om og i tilfelle i hvilken grad de mer selvstendige ordforbindelser skal skille seg ut blant ordbokens fraseologiske forbindelser. Den mest direkte måten består i å lemmatisere frasene som flerordslemmaer innenfor lemmalisten. Men en slik lemmatisering er lite utbredt i allmenne ordbøker av forskjellige grunner. Den forutsetter for det første at det dreier seg om faste forbindelser uten uttrykksmessig variasjon. Men den krever også at det kan trekkes en klar skillelinje mellom de mer faste og selvstendige ordforbindelser og de forbindelser som på en eller annen måte vitner om enkeltordenes egenskaper. En slik atskillelse er i praksis ikke realiserbar, og en mer eller mindre usystematisk og tilfeldig lemmatisering av ordforbindelser ville forstyrre helhetsbildet av ordboken.

I leksikografisk praksis opptrer fraser og ordforbindelser i de fleste tilfeller som mikrostrukturelle enheter. Men forholdet til makrostrukturen kommer til uttrykk på den måte at minst ett av de ord som frasen inneholder, må fungere som lemma for frasen og de angivelser som kan være knyttet til den. Når det gjelder idiomer og flere faste ordforbindelser, er det et utbredt prinsipp at hver enkel forbindelse bare skal forkomme ett sted i ordboksteksten, og at brukeren skal kunne velge det riktige oppslagsordet ut fra klare og entydige regler (se bl.a. Burger 1989: 594-595). Disse reglene kan f.eks. gå ut på at det fremste substantivet i frasen skal fungere som oppslagsord, forutsatt at frasen inneholder et substantiv, ellers det

fremste verbet osv. Slike “strukturtekniske” prinsipper kan i og for seg være nyttige, de begrenser omfanget av ordboksteksten og de sikrer at samme frase ikke uten grunn og på en tilfeldig måte får en varierende beskrivelse ulike steder i ordboken. De tar imidlertid ikke hensyn til at det kan være grunn til å framheve en eventuell innholdsmessig og funksjonell sammenheng mellom enkelte ord og det som ligger i frasen som helhet. I mange idiommer utgjør nettopp det sentrale substantivet det metaforiske elementet i ordforbindelsen, mens verbene gjerne viser en klarere sammenheng med den beskrivelse ordet får som et selvstendig oppslagsord. I slike tilfeller kan verbene sies å ha større verdi som oppslagsord enn substantivene. Hovedsaken er at lemmavalget også gjenspeiler spørsmålet om fraseologiens posisjon og plassering i ordboksbeskrivelsen, om frasene mest mulig skal opptre som selvstendige enheter eller om det skal legges vekt på å vise fraseologien som en integrert del av den beskrivelse som gjelder enkeltordene. Hvis man tenker på andre sentrale typer ordforbindelser som kollokasjoner, styres lemmatilknytningen ikke på samme måte av et absolutt valg; her spiller det en rolle om leksikografen først og fremst tenker på aktiv bruk (i de tilfeller er kollokasjonens basis (basisordet) det naturlige oppslagsordet), eller det gjelder å beskrive betydningen og de kontekstuelle egenskaper av det ordet som opptre som kollokator i forbindelsen.

2.2 Forholdet til mikrostrukturen

Spørsmålet om frasenes uavhengighet kommer også til uttrykk når det gjelder forholdet til mikrostrukturen, når leksikografen må avgjøre hvor de enkelte frasene skal plasseres innenfor artikkelen. I en allmenn “betydningsorientert” semasiologisk ordbok vil fraser og ordforbindelser dels framtre som illustrerende eller utdypende informasjon innenfor en strukturert betydningsbeskrivelse og underordnet de enkelte delbetydninger, men de kan også høre hjemme i et mer selvstendig felt innenfor artikkelen. Denne skilnaden er for en stor del avhengig av hvilken type ordforbindelser det dreier seg om, idiomene plasseres f.eks. gjerne i et særskilt artikkelfelt (en idiomatisk blokk, som det heter i Nordisk leksikografisk ordboks terminologi). Men leksikografen står overfor flere problemer som gjør det vanskelig å gi et skikkelig bilde av de fraser og ordforbindelser som karakteriserer de enkelte ord, og som i og for seg kan framskaffes ut fra ordboksbasen (det materiale som ligger til grunn for ordboksbeskrivelsen). Her er vi inne på de begrensninger som gjelder for ordboksartiklene og den kondensering de enkelte informasjonstyper er utsatt for. For fraseologien betyr dette ikke bare en ufullstendig dekning av de konkrete forbindelser ordet opptre i, det kommer også til uttrykk på den måte at det gis informasjon om ulike egenskaper, ikke minst semantiske og syntagmatiske egenskaper som er basert på fraseologiske forbindelser i ordboksbasen uten at man viser det konkrete grunnlaget for vedkommende informasjon. Et typisk eksempel på dette er en betydningsdifferensiering som er basert på ulike kollokasjoner og syntagmatiske kombinasjoner uten at det konkrete grunnlaget blir trukket frem. De semantiske egenskapene styrer ikke bare struktureringen av artikkelen, de har også førsteprioritet som eksplisitt informasjon. Den informasjon som gjelder ordets kombinatoriske egenskaper og fraseologi, er derimot mindre synlig. I den grad den gis på en eksplisitt måte blir den gjerne begrenset til konstruksjonsmønstre eller såkalte døde eksempler der det grammatiske aspektet får størst vekt (se Svensén 1987: 83ff., jfr. også Jón Hilmar Jónsson 1999). I skyggen av betydningsbeskrivelsen gis det heller ikke mye plass til å belyse ordenes semantiske valens, her får brukeren gjerne støtte

seg til noen få kollokasjonseksempler eller andre typer eksempler der ordet opptrer i en tekstuell sammenheng.

Det henger sammen med dette forholdet at det ikke alltid er lett å skille mellom de fraseologiske enhetene i ordboksteksten og de forskjellige leksikografiske eksempler teksten inneholder. I ordbokens adresseringsstruktur fungerer eksemplene typisk som “avsluttende angivelser”, mens fraser og ordforbindelser kan fungere som adresser for angivelser i form av eksempler. Men de står også i et adresseringsforhold til lemmaet som utgjør en overordnet adresse for de ulike angivelser artikkelen inneholder. De mest selvstendige ordforbindelsene, som f.eks. idiomene, kan sies å ha en klarere status som adresser og et mer uklart adresseringsforhold til lemmaene enn de ordforbindelser som i høyere grad viser karakteristiske egenskaper til lemmaet (som kollokasjonene). Overfor de strenge krav om restriksjonen av artikkelen er det naturlig at disse sistnevnte ordforbindelsene ikke tillegges noen illustrerende eksempler. På den måte faller de sammen med eksemplene som “avsluttende angivelser”. Resultatet av dette er at brukeren kan ha vanskelig for å vurdere hvor det dreier seg om ordforbindelser, f.eks. en typisk kollokasjon, og hvor man har med frie kombinasjoner i form av “regelrette” eksempler å gjøre. Av samme grunn blir de idiomatiske frasene ikke illustrert i den grad brukeren gjerne ville, og kan til og med tolkes som eksempler hvis kondenseringen går ut over den semantiske informasjon.

Jeg har tidligere vært inne på at restriksjonen av artiklenes omfang og informasjonsmengde i en trykt ordbok kan bety en drastisk nedskjæring av den fraseologi som leksikografen har til sin rådighet i ordboksbasen. Dette gjelder både i forhold til adskilte fraser og de varierende uttrykksformer som gjerne karakteriserer fraseologien. Dette kommer sterkest til uttrykk ved beskrivelsen av “overbelastede” ord som forekommer i en stor mengde idiomatiske uttrykk, f.eks. de islandske substantivene *bönd* og *fótur* og tilsvarende ord i de skandinaviske språk. Men en slik overbelastning kan også karakterisere kollokasjonene til enkelte sentrale innholdsord. For å nevne et ekstremt eksempel kan en vanlig ordbok f.eks. ikke romme alle de adjektiver som betegner ulike farvevarianter av den islandske hesten, der det bare delvis dreier seg om leksikaliserte ord som kommer i betraktning som lemmaer. Men her må man tenke på at i en aktiv sammenheng vil brukeren gjerne ønske å kunne fokusere på en sammenhengende kollokasjonsmengde som denne her i forhold til basisordet *bestur*. Men slike forventninger vil vise seg å være urealistiske overfor en vanlig ordboksbeskrivelse. Under basisordet *bestur* vil brukeren trolig bare støte på noen få adjektiver av denne type, og selv om ordboksteksten foreligger i elektronisk form, vil det bli vanskelig å foreta en effektiv søking på grunn av manglende markering. Og selv om det lykkes å oppspore alle relevante adjektiver i ordboken, vil det heller ikke gi noen helhetlig oversikt over feltet. Dette minner ellers om hvor nøye lemmaseleksjonen og begrensningen av fraseologien henger sammen. De ord som ikke blir akseptert som lemmaer (ikke hører til kjernen av ordforrådet eller viser en utilstrekkelig leksikalisering), kan lett bli borte slik at de ikke lenger kommer i betraktning når fraseologiske forbindelser innenfor ordforrådet blir kartlagt og demonstrert i forhold til mer sentrale ord.

3. Framstillingen av frasene

Men beskrivelsen av mange høyfrekvente overbelastede innholdsord er ikke bare utilstrekkelig i forhold til mengden av de fraser og ordforbindelser det gis plass til i ordboksteksten. Den er også belysende for den mangel på standardisering og strukturering som ofte

karakteriserer en ordboksartikkel når fraseologien får en dominerende status. For å belyse dette nærmere kan vi se på beskrivelsen av ordet *hánd* (islandsk *hönd*) i to nordiske standardordbøker, *Íslensk orðabók* (1983) og *Bokmålsordboka* (1986).

Beskrivelsen av ordet *hönd* i *Íslensk orðabók* strekker seg over nesten tre spalter og karakteriseres av en stor mengde fraser og ordforbindelser. Struktureringen vitner om at man har vært opptatt av å gi brukeren mest mulig direkte adgang til de enkelte fraser. Artikkelen blir strukturert på den måte at det først skilles mellom to deler, **A** og **B**, med følgende innholdsforklaring:

A í þmsum merkingum (um föst sambönd á undan eða eftir AO eða FS sjá B-lið)
'i forskjellige betydninger (om faste forbindelser foran eller etter adverb eller preposisjoner, se ledd B)'

B í þmsum samböndum með FS eða AO
'i forskjellige forbindelser sammen med preposisjoner eller adverb'

Denne struktureringen kan sies å vitne om en overbelastning av artikkelen, for et slikt absolutt skille mellom det semantiske og det fraseologiske gjelder ellers ikke for substantiver i ordboken, bortsett fra ordet *fótur*. Innenfor de to hoveddeler får vi følgende oppdeling:

A í þmsum merkingum (um föst sambönd á undan eða eftir AO eða FS sjá B-lið)
1 fremsti hluti handleggjar á manni, framan við úlnlið
2 handfylli sem mælieining
3 rithönd
4 árartog
5 framhreifi á sel
6 hlið

B í þmsum samböndum með FS eða AO
á: .....
að: .....
af: .....
eftir: .....
frá: .....
.....

Innenfor A-delen har den første betydningen en dominerende status, og der fins det en lang rekke (dels idiomatiske) fraser og ordforbindelser, f.eks.:

eiga hendur (sínar) að verja
taka e-n höndum
e-m er laus höndin
hefjast handa [með e-ð]
sjálfs er höndin hollust
sjá ekki handa sinna skil

Det eneste som disse frasene har til felles, og er grunnen til at de plasseres her, er at de ikke inneholder noe adverb eller noen preposisjon som kan plassere dem i B-delen. Det vitner om at de formelle kriterier spiller en enda større rolle enn todelingen av artikkelen tilsier; problemet er at fraseologiens mangfoldighet og dominans stiller større krav enn ordboken kan oppfylle.

De enkelte avsnitt under B-delen karakteriseres også av svært ulike fraser. Preposisjonen í knytter f.eks. sammen følgende forbindelser (som alle sammen får en betydningsangivelse):

hafa hönd í bagga [með e-m]
 hafa bein í hendi til e-s
 fá e-ð í aðra hönd
 búa e-ð í hendurnar á e-m (hendur e-m)
 hafa e-ð í hendi sér (í hendinni)
 hafa e-n (hafa [öll] ráð e-s) í hendi sér (sinni)
 komast í hendurnar á e-m
 haldast í hendur

Jeg kommer tilbake til disse ordforbindelsene, men jeg vil først foreta en kort sammenlikning med beskrivelsen av ordet *hånd* i Bokmålsordboka der man har satset på et annet struktureringsgrunnlag. Her er artikkelen mye kortere enn tilsvarende artikkel i den islandske ordboken (som kan tyde på at forholdsvis flere forbindelser blir plassert under andre aktuelle ord i forbindelsen), men den preges også av en utstrakt og variert fraseologi. Men struktureringen av artikkelen i den norske ordboken er klarere i den forstand at kriteriene er utelukkende semantiske:

1 hos mennesker og aper: ytterste delen av armen
 2 med svekket bet. i uttr for arbeid, virksomhet e l
 3 med svekket bet. i uttr for eiendom, forvaring, makt o l
 4 side
 5 i uttr med person- el. tidsbet.
 6 håndskrift
 7 samling av kort som en spiller får utdelt i kortspill
 8 noe som ligner en hånd

Det første leddet inneholder mest kollokasjoner, mens overskriftene for ledd 2 og 3 først og fremst dekker ulike idiomatiske uttrykk:

sitte med hendene i fanget
 gi, rekke noen en (hjelpende) hånd
 legge siste hånd på verket
 ha hendene fulle

samle makten på få hender
 være for hånden
 begynne med to tomme hender
 på egen hånd

Heller ikke denne struktureringen kan sies å være tilfredsstillende for den fraseologiske beskrivelsen av et ord som *hånd*. Den semantiske ordningen forhindrer en direkte adgang til enkelte fraser ut fra konkrete elementer frasen inneholder, og kravet om å formulere en overskrift som skal trekke fram felles semantiske egenskaper til dels vidt forskjellige ordforbindelser, kan bety en uheldig begrensning av fraseologien og at semantisk isolerte forbindelser blir utelatt. For så vidt er den islandske struktureringen mer fleksibel da den står åpen for alle fraser der ordet *bönd* forekommer.

Overfor disse eksemplene kan vi vel konstatere at en ambisiøs ordboksbruker må ønske seg en mer fleksibel og avansert leksikografisk beskrivelse enn man kan forvente av en tradisjonell ordbok. En forutsetning for å kunne imøtekomme slike ønsker når det gjelder fraseologien, er å få til en standardisert framstilling av de fraseologiske enheter og en strukturering og markering som sikrer at fraser og ordforbindelser er direkte søkbare og kan kobles sammen til en ordnet helhet.

3.1 Varierende og fakultative ledd

For å demonstrere noen av de problemer man står overfor i denne forbindelse, kan vi igjen ta utgangspunkt i framstillingen av de fraser vi finner i beskrivelsen av ordene *hånd* og *bönd*. Det første problemet består i en uttrykksmessig variasjon innenfor ordforbindelsen:

gi, rekke noen en (hjelpende) hånd

búa e-ð í hendurnar á e-m (hendur e-m)

hafa e-ð í hendi sér (í hendinni)

En slik variasjon er ganske utbredt i fraseologien, og som vi ser her, blir den framstilt på ulike måter i ordbøkene. Spørsmålet er om ordboken klarer å dekke denne variasjonen på en fyllestgjørende måte og samtidig ta vare på eventuelle innholdsmessige nyanser som preger enkelte varianter. Hvis prinsippet er at hver enkelt frase bare er tilknyttet ett oppslagsord, vil det som regel være normalt å forene varierende ledd på den måte vi ser i den første forbindelsen. Men en slik sammenslåing kan bli ganske omfattende, som vi ser på følgende eksempel fra den islandske ordboken:

hafa e-n (hafa [öll] ráð e-s) í hendi sér (sinni)

Her dreier det seg om en sammenslåing av to ordforbindelser (eller to varianter av disse) som også kan framstilles adskilt på denne måten:

hafa e-n í hendi sér/sinni

hafa (öll) ráð e-s í hendi sér/sinni

Det spørs om det er riktig å framstille disse to forbindelsene som varianter av samme ordforbindelse. Substantivet *ráð* må nemlig betraktes som det sentrale ordet i den siste forbindelsen, og det betyr at det ville være mest naturlig å plassere forbindelsen under *ráð* og ikke under *bönd*.

Dette problemet er spesielt aktuelt når variantene uttrykker en semantisk skilnad, f.eks. slik at de står i et klart motsetningsforhold til hverandre:

sitja (ekki) auðum höndum
e-m fer e-ð vel/illa úr hendi

Her spiller negasjonen *ekki* en sentral rolle (som den første forbindelsen er et eksempel på), et liknende motsetningsforhold foreligger også i bruken av adverb på skalaen *vellilla* som i den siste forbindelsen. Det vil være avhengig av ordbokstype og ordbokens genuine formål hvorvidt slike varianter kan slås sammen eller må vises som adskilte enheter i ordboksteksten.

3.2 Avgrensningen av ordforbindelsen, valens og kotekstangivelser vs. konkrete eksempler

En annen avgjørelse gjelder avgrensningen av ordforbindelsen og forholdet til den syntagmatiske omgivelsen, i hvilken grad og på hvilken måte forbindelsens syntaktiske og semantiske valens skal komme til uttrykk og hvor klart det skal vises en skilnad mellom ordforbindelser og eventuelle eksempler. Dette problemet kan også demonstreres ut fra konkrete forbindelser i beskrivelsen av *hánd* (i *Bokmálsordboka*) og *hönd* (i *Íslensk orðabók*):

legge siste hánd på verket
være for hánden
begynne med to tomme hender
på egen hánd

komast í hendurnar á e-m
fara í hönd: *nóttin fer í hönd, prófin fara í hönd*
með tvær hendur tómar
með hangandi hendi

En del av disse forbindelsene blir framstilt som verbaler uten konkretisering av subjektet, mens andre står som adverbialer uten en nærmere syntagmatisk omgivelse. Det er interessant å se her den samme frasen i de to språk i ulik framstilling:

begynne med to tomme hender

með tvær hendur tómar

Framstillingen av begge to kan sies å være mangelfull. I det første tilfellet blir verbet *begynne* framstilt som en fast del av ordforbindelsen og ikke markert som eksempel på en typisk kotekstpartner til adverbialet, mens en slik kotekstangivelse mangler helt i den islandske ordboken. Det samme gjelder for de to siste forbindelsene, *på egen hánd* og *með hangandi hendi*.

En annen viktig skilnad gjenspeiles i framstillingen av disse forbindelsene:

legge siste hånd på verket
være for hånden

komast í hendurnar á e-m
fara í hönd: *nóttin fer í hönd, prófin fara í hönd*

De tre første forbindelsene viser ingen eksplisitt skilnad mellom de tilfeller der verbalet forutsetter et animat subjekt (som det første), og de forbindelser der det dreier seg om et inanimat subjekt, og dermed sies det heller ikke noe om typiske kontekstpartnere for den andre forbindelsen. Brukeren får heller ikke vite at den tredje forbindelsen tillater begge typene (der ord som *bréf* ('brev') eller *skýrsla* ('rapport') ville være typiske kontekstpartnere). Ved den fjerde forbindelsen gis det derimot informasjon om typiske subjekter i form av to konkrete eksempler (uten en typografisk skilnad i ordboksteksten).

Her vil brukeren i mange tilfeller ønske seg en mer systematisk og informativ framstilling som i høyere grad kunne opplyse om viktige semantiske og syntagmatiske egenskaper til ordforbindelsene som gjenspeiles i deres syntagmatiske omgivelse. For mange brukere ville det ha større verdi enn den semantiske informasjon som blir gitt i form av betydningsparafraaser eller synonymmer. For å understreke det kan vi se nærmere på den siste forbindelsen i listen fra den islandske ordboken:

haldast í hendur

Denne forbindelsen får følgende betydningsbeskrivelse i *Íslensk orðabók*:

haldast í hendur

1) halda hver í annars hönd, 2) vera í nánnum tengslum við, fylgjast að

Denne todelingen viser en skilnad mellom grunnbetydningen av ordforbindelsen og den metaforiske betydningen som blir beskrevet under ledd 2. Men hverken betydningsbeskrivelsen eller ordforbindelsen, slik den blir framstilt, viser uttrykkelig at vi har med et sammensatt subjekt (flertallssubjekt) å gjøre, og at referansen under ledd 2 gjelder fenomener og ikke personer som under ledd 1.

4. Oversikt over fraseologiske relasjoner

Vi har sett hvordan struktureringen og framstillingen av en allmenn monoaksessiv semasiologisk ordbok, med sin sterke fokusering på lemmaene og det semantiske aspektet, setter grenser for og forhindrer en standardisert, helhetlig og overskuelig beskrivelse av fraseologien, samtidig som fraser og ordforbindelser utgjør en vesentlig del av de enheter som blir behandlet i ordboken og kan til og med stå helt sentralt i enkelte artikler. Både fra leksikografens synspunkt og med hensyn til brukerens ønsker og forventninger må det være behov for en alternativ framstillingsmåte som kan utvide og skjerpe det bildet man får av fraseologien i den allmenne ordbokstypen. Hvis man tenker på lemmalisten i en semasiologisk ordbok, så fungerer den ikke bare som adkomstvei til beskrivelsen av de enkelte

ord. Den synliggjør også til en viss grad morfologiske relasjoner mellom ordene, f.eks. i ordbøker med en redealfabetisk makrostruktur. I elektroniske ordbøker kan man utnytte flere sorterings- og søkemuligheter for å hente mindre utsnitt av lemmalisten. Spørsmålet er hvordan brukeren kan få en tilsvarende tilgang til og oversikt over fraseologien, både i forhold til enkelte ord og de forskjellige fraseologiske mønstre. En viktig forutsetning må være å befri fraseologien fra den semasiologiske ordboksbeskrivelsen og gjøre den uavhengig av de konkrete oppslagsord.

5. Fraseologien i onomasiologisk perspektiv

Et naturlig alternativ til en semasiologisk beskrivelse er en onomasiologisk beskrivelse der “makrostrukturen er basert på leksikalske enheters egenskaper på innholdssiden” for å sitere definisjonen i *Nordisk leksikografisk ordbok*. Og her kommer jeg endelig til den konkrete foranledningen til at jeg ble opptatt av den problematikken som ligger i overskriften til dette foredraget. Etter å ha syslet med utarbeidelsen av en islandsk konstruksjons- og kollokasjonsordbok, *Orðastaður* (Jón Hilmar Jónsson 1994 og 2001), ble jeg klar over at en beskrivelse av fraseologien fra det onomasiologiske perspektivet ville kunne dekke mange viktige behov som ikke kan få en tilfredsstillende dekning i en semasiologisk beskrivelse. Her ville man ikke bare kunne inkludere en mengde fraser og ordforbindelser som ikke kunne tas opp i den semasiologiske ordboken, her kunne man dels også presentere de samme enhetene i en ny sammenheng ved å knytte sammen fraser og ordforbindelser som tilhører det samme semantiske felt (se Anna Helga Hannesdóttir og Jón Hilmar Jónsson 2001).¹⁾

En forutsetning for en slik ordboksbeskrivelse der lemmalisten består av en alfabetisk sortert liste begrepsoverskrifter, er et uavhengig register over samtlige fraser der hvilken som helst frase skal være best mulig tilgjengelig for et spontant direkte oppslag. Ved hver enkel frase gis det en henvisning til det begrep eller de begreper frasen tilhører. Det stilles altså i prinsippet ikke noen krav til brukeren om kjennskap til begrepsoverskriftene, da registret skal fungere som den primære adkomstveien til beskrivelsen.

Fraser og ordforbindelser har ellers ikke fått noen særlig oppmerksomhet i onomasiologisk sammenheng. Mange tradisjonelle synonymordbøker inneholder en god del fraser, men de fungerer som regel slett ikke eller i svært begrenset omfang som oppslagsenheter og får dermed en underordnet status i forhold til enkeltordene. I den grad de blir angitt som rene synonymymer, begrenses både innholdet og omfanget av de synonymrelasjoner som tilhører lemmaene (“adresseordene”). De fraser som blir plassert som underordnete adresser under lemmaene, får også gjerne en underordnet status, for her blir det i ganske stor grad henvist til oppslagsordene som den egentlige adresse. Dette er f.eks. påfallende i den islandske synonymordboken, *Íslensk sambeitaordabók* (1985). Her er det interessant, med hensyn til det vi har sett tidligere, å se på den artikkelen som har overskriften *bönd* (se figur 1). Artikkelen inneholder mest fraser og ordforbindelser, i alt drøyt 60 forbindelser, men hovedparten av disse forbindelsene (omtrent 50) får en ufullstendig angivelse i form av en henvisning til en annen oppslagsenhet. Struktureringen av artikkelen er også ganske ufullkommen, den fraseologiske delen består av en usortert liste fraser uten noe skille bortsett fra at flertallsformen *bendur* står som overskrift for de fraser som inneholder flertallsformer av ordet. Her gis det heller ikke noen informasjon om frasenes syntagmatiske omgivelse.

Figur 1. Artikkelen hönd i *Íslensk sambeitaorðabók*.

hönd hnefi, hrammur, *hreifi, krúmla, lámur, loppa, lumma, lúka, máki, mákur, mund; → *handleggur*; → *rithönd*; hlið; *vinstri h. rasshönd*; *bera h. fyrir höfuð sér* → *verja sig*; *borga út í h.* → *staðgreiða*; *festa h. á* → *grípa*; *hafa h. á* → *þreifa á*; *hafa h. í bagga (með) hjálpa (tíl)*, *styðja að*; *hafa um h.* → *beita 2. drýgja, fara með, iðka*; *fara í h.*, *fara að höndum* → *líða að*; → *standa til*; *sem í h. fer* → *næsti*; → *væntanlegur*; *fyrir h. af hálfu, í nafni, í umboði, vegna, á vegum*; *ganga á h. e-m ganga e-m á vald*; *gera sér hægt um h. gera sér lítið fyrir, vera ekki að tvínóna við*; *koma fram fyrir h. e-s, tala fyrir h. e-s* → *vera fulltrúi fyrir e-n*; *taka í höndina á heilsa með handabandi*; *drepa hendi við* → *hafna*; *fara vel úr hendi* → *takast*; *fyrir hendi* → *fyrirliggjandi, tilbúinn, tiltækur*; *hafa á hendi* → *annast um*; *með hangandi hendi* → *dræmt*; *inna af hendi* → *veita*; → *framkvæma e-ð, starfa að (e-u)*; *inna af hendi greiðslu* → *borga*; *láta af hendi, reiða af hendi, selja af hendi* → *afhenda*; *leysa af hendi* → *ljúka (af)*; *vel af hendi leystur* → *velheppnaður*; *láta af hendi rakna* → *gefa*; *fara vel úr hendi* → *heppnast*; *stleppa hendinni af* → *láta eiga sig*; *innan*

handar → *iltækur*; *tíl hægri handar* *hægri megin við*; *tíl vinstri handar* *vinstra megin við*; *ft hendur, fallast h.* → *guggna*; *fá (e-m) í h.*, *selja í h.* → *afhenda, gefa*; *fela á h.* → *fela e-m e-ð*; → *afhenda*; *haldast í h.* → *samsvara*; *láta h. skipta* → *beita valdi*; *leggja h. á* → *berja, ráðast á*; → *grípa*; *taka sér (e-ð) fyrir h.* → *gera*; *takast á h. ráðast í, taka að sér*; *með tvær h. tómar* → *allslaus*; *grípa/taka fram fyrir hendurnar á taka ráðin af*; → *hindra, ónýta e-ð*; *bera að höndum* → *gerast*; *fara höndum um* → *handfjalla, þreifa á*; *greiða af höndum* → *staðgreiða*; *hafa með höndum* → *annast um*; *hafa (e-ð) undir höndum* *hafa í sínum vörslum sbr. hafa*; *hrinda af höndum sér, reka af höndum sér* → *hafna, hrinda af sér*; *jöfnum höndum* → *ýmist*; → *samtímis*; *á reiðum höndum* → *fyrirliggjandi, tilbúð, tiltækur*; *selja af höndum* → *afsala sér*; *taka höndum* → *grípa*; *taka saman höndum* → *sameinast um*; *taka því sem að höndum ber* → *setta sig við (e-ð)*; *vinna hörðum höndum* → *erfiða*; *nettur í höndunum* → *handlaginn*; *baða út höndunum* → *pata*; → *sveifla 2*; *hefjast handa* → *byrja á*.

Artikkelen *hånd* i den norske synonymordboken (Norsk synonymordbok, 1984) bærer samme preg, selv om den er kortere og ikke inneholder den samme mengde fraser (se figur 2). Hovedforskjellen er at frasene blir oppregnet i alfabetisk orden. Men her får ingen av de 18 frasene en fullstendig synonymangivelse, i alle tilfeller blir det henvist til en annen artikkel for nærmere informasjon. Begge disse synonymbeskrivelsene vitner om hvor vanskelig det er å få til en klar og brukervennlig presentasjon av fraser og ordforbindelser innenfor rammen av en synonymordbok. Det henger ikke minst sammen med det paradoksale forholdet at de enheter som blir behandlet i en synonymordbok, både enkeltord og fraser, ikke har et entydig semantisk innhold, samtidig som det forutsettes at brukeren er i stand til å entydiggjøre betydningen ut fra sin kjennskap til innholdet av de enheter som angis som synonymer.

Figur 2. Artikkelen **hånd** i *Norsk synonymordbok*.

hånd (hand), klo, klype, labb, lanke, luffe, mano (ital.), manus (latin), neve, pote; gaupn, håndfull; retning, side; handlag (hånd-); skrift (hånd-). – **anholde om ens h-** se *fri*. – **bære på hendene** se *forkjæle, skåne*. – **for hånden** se *parat*. – **frie hender** se *carte blanche*. – **få fra hånden** se *avslutte*. – **gå til hånde** se *oppvarte*. – **ha h- om** se *forvalte, lede*. – **hjelpende h-** se *hjelp, tjeneste*. – **holde sin h- over** se *beskytte*. – **høyre h-** se *medhjelper*. – **h- i h-** se *sammen*. – **legge h- på** se *for gripe seg på, gripe*. – **legge siste h- på** se *avslutte*. – **lett på hånden** se *varsom*. – **med fin h-** se *forsiktig, taktfull*. – **på egen h-** se *alene*. – **slå hånden av** se *droppe, svikte*. – **ta h- om** se *besørge*.

6. Fraseologisk register til en begrepsbasert fraseologisk ordbok

Med hensyn til dette er det klart at en synonymordbok ikke på noen måte utgjør en optimal ramme for en onomasiologisk beskrivelse av fraseologien. Dermed kommer jeg tilbake til tanken om et helhetlig fraseologisk register som den ene av to stolper i en polyaksessiv begrepsbasert fraseologisk ordbok. Men før jeg kommer til det konkrete registret, er det verdt å understreke noen grunnleggende prinsipper:

- registret skal være realiserbart innenfor rammen av en trykt ordbok
- alle innholdsord i frasen skal fungere som nøkkelord
- brukeren skal kunne støtte seg til klare prinsipper for sorteringen av fraseologien under de enkelte nøkkelord
- hver enkel forbindelse skal være entydig i forhold til den begrepsoverskrift den er adressert til
- semantiske motsetninger innenfor varierende ledd kommer til uttrykk i adskilte forbindelser (som regel under ulike (“motsatte”) begrepsoverskrifter)
- fraser med alternerende ledd (uten semantisk skilnad) blir ansett som adskilte fraser
- det gis informasjon om valens i form av avgrensede enheter som inneholder typiske kontekstpartnere (forener syntaktisk og semantisk valens)

I databasen for den islandske begrepsordboken fins det i alt bortimot 400 tilfeller der ordet *bönd* forekommer i en ordforbindelse. I samsvar med prinsipp nummer to i listen ovenfor blir de alle sammen tilgjengelig under nøkkelordet *bönd* i registret. Vedlegg 1 viser et utsnitt av denne listen.

Variierende ledd og kontekstangivelser blir avgrenset med hakeparentes. Forbindelsene blir sortert alfabetisk slik at den første parentesen står som siste bokstav i alfabetet, mens resten av den enheten som blir avgrenset med hakeparentes (inkludert den siste parentesen), er nøytral overfor sorteringen. Det fins naturligvis flere sorteringsalternativer, og det er en

viktig avgjørelse å velge den sorteringen som med hensyn til alle omstendigheter vil anses å være mest effektiv og brukervennlig. Her må man bl.a. tenke på at ordklassene har ulik status. Verbene vil i ganske stor utstrekning stå som det fremste ordet i en forbindelse slik at den sorteringen jeg nettopp har vist, passer bra for verbene. Den er derimot ikke like gunstig for substantivene i alle tilfeller, for de er ikke i samme grad synlige innenfor frasen, og brukeren vil kunne fokusere på noe, f.eks. preposisjoner, som står bak substantivet og ikke får skille seg ut som et sammenhengende mønster i registret. Men det avgjørende faktum i denne sammenheng er at man går ut fra at brukeren på forhånd kjenner til den frasen som er gjenstand for oppslaget og at det dermed er hovedsaken å gi mest mulig umiddelbar tilgang til hver enkelt forbindelse. Dessuten har brukeren ofte et valg og kan vurdere hvilket innholdsord i frasen passer best som nøkkelord for oppslaget.

Hovedskillet i dette avsnittet og ellers i registret er mellom den delen der det første elementet består av et konkret ord, og den delen der frasen begynner på hakeparentes som markerer valens- eller kontekstangivelser. Innenfor denne siste delen finner vi:

- forbindelser der verbet krever et inanimat subjekt
<jörðin, bókin> kemst/komst í hendurnar á <honum, henni>
- forbindelser med et “sammensatt” subjekt
<fleir, flær, flau> takast/tókust í hendur
<mennirnir> láta/létu hendur skipta
<fátækt og atvinnuleysi> helst í hendur
- forbindelser der subjektet står i akkusativ eller dativ
<honum, henni> er flröngt um hendur
<mér> er <fletta> ekki fast í hendi
<honum, henni> fer/fór <fletta> vel úr hendi
<honum, henni> gengur <allt> upp í höndina
<vanda, erfiðleika> ber/hefur borið að höndum
- adverbiale forbindelser
<stormurinn brast á> eins og hendi væri veifað
<sinna náminu> með hangandi hendi
<stjórna> með harðri hendi

Sorteringen vi har valgt, betyr at visse sammenhenger innenfor denne delen går tapt, f.eks. mellom forbindelser med et animat subjekt i dativ, men den primære hensikten med registret er ikke å vise slike konstruksjonsmønstre selv om de kan avdekkes til en viss grad.

Denne veiledningen burde rekke for å få til et treffende oppslag for de forbindelser jeg valgte som eksempler på fraseologien i *Íslensk orðabók* (se avsnitt 3). Det viser seg å være ganske enkelt å lokalisere alle disse forbindelsene i registret under nøkkelordet *bönd*, og det spiller i og for seg ingen rolle hvor mange forbindelser registret inneholder. Her er det ikke noe spørsmål om overbelastning, for hver enkelt frase står selvstendig og har en fast posisjon innenfor registret bortsett fra den semantiske sammenheng med andre forbindelser.

Vedlegg 2 viser et utsnitt av de forbindelser som hører til verbet *leggja* som nøkkelord i

registret. Vi ser at hovedparten av forbindelsene består av verbaler med (et implisitt) animat subjekt og innledes dermed med infinitivformen av verbet. I den største delen av disse følges verbet av et konkret ord, mens en mindre del følges av en kotekstangivelse.

Denne sorteringsmetoden tar utgangspunkt i at det dreier seg om en trykt ordbok, og jeg håper at de eksemplene jeg har vist, har bekreftet at et slikt fraseologisk register utgjør en effektiv og fleksibel adgangsnøkkel til en begrepsbasert fraseologisk ordbok i samsvar med den opprinnelige hensikten. Det er interessant å se at nettopp de mest sentrale ordene, som gjerne innleder de mest uoversiktlige og utilgjengelige artiklene i ordboken, utgjør den mest verdifulle delen av registret med en variert og omfattende informasjon. I motsetning til disse ordene dekker en god del av nøkkelordene bare et fåtall fraser (i forholdsvis mange tilfeller bare én frase). Her er det ikke grunn til å forklare prinsippene for lemmatiseringen av nøkkelordene eller beskrive makrostrukturen av registret. Jeg kan bare nevne at nøkkelordene mest eller utelukkende vil bestå av enkeltord, noe som også skal være til fordel for brukeren, ikke minst overfor de mest sentrale verbene, der partikkelverb, som gjerne lemmatiseres som flerordsenheter, inngår som en integrert del av den fraseologien som tilhører verbet.

7. Avslutning

Jeg nevnte tidligere at fraseologien ikke blir klassifisert i samme grad som enkeltordene i allmenn ordbokssammenheng. Et fraseologisk register i standardisert form byr på en mangfoldig klassifisering av fraseologien som kan utnyttes på forskjellige måter til søking og sortering. Her kan det dreie seg om en syntagmatisk klassifisering (som bl.a. ville gjøre det mulig å trekke fram forskjellige konstruksjonsmønstre som delvis går tapt i et "fastlåst" register), men man kan også foreta en typologisk og innholdsmessig klassifisering (ved å skille mellom idiomatiske uttrykk, rutineformler, ordspråk osv.). I elektronisk form kan det bl.a. være aktuelt å betrakte enkelte konstallasjoner innenfor frasene, se f.eks. på bruken av adverb og preposisjoner i forhold til enkelte innholdsord eller i basen som helhet.

Jeg tror også at et register av denne type kan ha en viktig funksjon i forbindelse med utarbeidelsen av ulike typer ordbøker, både direkte som base for seleksjon av den delmengde av fraseologien som hører hjemme i de respektive ordbøker, og indirekte til kontrollering av fraseologiens strukturering og presentasjon. Det betyr naturligvis ikke at den presentasjonsform som blir valgt her, skal være et forbilde for andre ordbøker, men den kan forhåpentlig virke som en påminnelse om at fraseologien ikke nødvendigvis skal stå i bakgrunnen for andre komponenter og informasjonstyper i ordboken eller bli til et forstyrrende element i en ordboksbeskrivelse der det semantiske aspektet står i forgrunnen. I denne forbindelse kan man til og med tenke seg at et fraseologisk register kunne kobles aktivt til en semantisk ordboksbeskrivelse for å avlaste den for den fraseologiske informasjon som ikke harmonerer med struktureringen av ordboken. Betydningsbeskrivelsen av de idiomatiske ordforbindelsene ville da inngå som komponent i registret. En slik sammenkobling kunne i praksis bety at fraseologien og lemmene ville bytte roller, frasen ville stå som den primære adressen og opplysninger om de enkelte ord innenfor frasen, f.eks. om ordenes semantiske egenskaper, ville opptre som angivelser. På den måte ville fraseologien komme ut av skyggen og stå i forgrunnen for den leksikografiske beskrivelse.

- 1 Arbejdet med denne fraseologiske begrepsordboken pågikk da denne artikkelen ble ferdigskrevet. Ordboken er i mellemtiden utkommet under tittelen *Orðabeimur. Íslensk hugtakaorðabók með orða- og orðasambandaskrá* (JPV útgáfa, Reykjavík 2002).

Litteratur

- Anna Helga Hannesdóttir /Jón Hilmar Jónsson 2001. Að hafa í sig og á. Ísländsk fraseologi i ett isländskt-svenskt perspektiv. *LexicoNordica* 8: 67-91.
- Bokmålsordboka. Definisjons- og rettskrivningsordbok.* 1986. Redaksjon: Marit Ingebjørg Landrø og Boye Wangensteen. Oslo: Universitetsforlaget.
- Burger, H. Phraseologismen im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch. I: *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie.* I. Red. Franz Josef Hausmann/Oskar Reichmann/Herbert Ernst Wiegand/Ladislav Zgusta. Berlin/New York: de Gruyter, 593-599.
- Íslensk orðabók.* 1983. Ritstjóri: Árni Böðvarsson. Önnur útgáfa, aukin og bætt. Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs.
- Íslensk sambeitaorðabók.* 1985. Ritstjóri: Svavar Sigmundsson. Reykjavík: Styrktarsjóður fiórbergs fiórðarsonar og Margrétar Jónsdóttur Háskóla Íslands.
- Jón Hilmar Jónsson, 1994. *Orðastadur. Orðabók um íslenska málnotkun.* 1994. Reykjavík: Mál og menning.
- Jón Hilmar Jónsson. 1999. Levende eller død: Refleksjoner omkring fremstillingen av leksikografiske eksempler. P. Slotte/P. Westerberg/E.Orava (red.): *Nordiska studier i lexikografi* 4. Rapport från Konferensen om lexikografi i Norden Esbo 21-24 maj 1997. Skrifter utgivna av Nordiska föreningen för lexikografi. Skrift nr. 5. Helsingfors.
- Jón Hilmar Jónsson. 2001. *Orðastadur. Orðabók um íslenska málnotkun.* Önnur útgáfa, aukin og endurskoðuð. Reykjavík: JPV útgáfa.
- Nordisk leksikografisk ordbok.* 1997. H. Bergenholtz/I. Cantell/R.V.Fjeld/D. Gundersen/J.H. Jónsson/B.Svensén. Skrifter utgitt av Nordisk forening for leksikografi. Skrift nr. 4. Oslo: Universitetsforlaget.
- Norsk synonymordbok.* 1984. Ved Dag Gundersen. Annen utgave. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Svensén, Bo. 1987. *Handbok i lexikografi. Principer och metoder i ordboksarbetet.* Esselte Studium: Stockholm.

Vedlegg 1:

Register til en begrepsbasert fraseologisk ordbok over islandsk.

Et utdrag av fraseologien under nøkkelordet *bönd*:

hönd no

bera hönd fyrir höfuð sér → VIDNÁM/VÖRN
bera <hann, hana> á höndum sér → DÁLÆTL,
VINSEMD
binda hendur <hans, hennar> → HINDRUN,
SKORDUR/HÓFT
eiga hendur sínar að verja → ERFIDLEIKAR, VID-
UREIGN
eiga í öllum höndum við <andstæðinginn>
→ FRAMMISTADA, GETA, VIDUREIGN
eiga rúmt um hendur → AFKOMALÍFSKJÖR,
FJÁRHAGUR
eiga <sigurinn> í hendi → VISSA
fara á hendur <þeim> → ATLAGA
fara höndum um <myndina> → HANDEFJÓTLUN
fela <honum, henni> <verkstjórnina> á hendur
→ ÁBYRGD, RÁDSTÖFUN, VIDFANGSEFNI
festa hendur á <þessu> → SKILNINGUR
flekka hendur sínar → NIÐURLÆGING/SMÁN
færa <honum, henni> <svarið> upp í hendurnar
→ HJÁLPEMI
ganga <konungi> á hönd → ÞJÓNUSTA
ganga <konungi> til handa → ÞJÓNUSTA
glopra <glasinu> út úr höndunum á sér → TAK
glopra <þessu; bollanum; tækifærinu, öll-
um ávinningnum> út úr höndunum á sér
→ KLAUFASKAPUR
greiða <féd> af hendi → AFHENDING
gripa fram fyrir hendurnar á <honum, henni>
→ AFSKIPTASEMI, HINDRUN
hafa alla þræði í hendi sér → VÖLD
hafa frjálssar hendur → FRJÁLSRÆÐI
hafa hendur í hári <þjófanna> → EFTIRFOR, LEIT

hafa hraðar hendur → FLÝTIR
hafa hönd á <boltanum> → TAK
hafa hönd í bagga með <honum, henni> → AD-
STOÐ
hafa hönd í grýtu með <honum, henni> → AD-
STOÐ
hafa í fullum höndum að <sjá um heimilið>
→ ANNIR
hafa í öllum höndum við <hann, hana>
→ FRAMMISTADA, GETA, VIDUREIGN
hafa óbundnar hendur → FRJÁLSRÆÐI
hafa óflekkaðar hendur → SAKLEYSI
hafa ráð <hans, hennar> í hendi sér → VALD
hafa rúmt um hendur → AFKOMALÍFSKJÖR,
FJÁRHAGUR
hafa stjórn á hendi → STJÖRN
hafa tromp á hendi → AÐSTAÐA
hafa <mikilvægt starf> á hendi → ÁBYRGD
hafa <litid, litla peninga> handa á milli
→ FJÁRHAGUR
hafa <mikla peninga> handa á milli → FJÁR-
HACUR
hafa <gögn, upplýsingar> í höndunum → UM-
RÁÐ
hafa <eftirlit> með höndum → ÁBYRGD, UM-
SJÓN, VIDFANGSEFNI
hafa <göð> spil á hendi → AÐSTAÐA
hafa <hlutina> við höndina → UMRÁÐ
halda að sér höndum → AÐGERÐALEYSI
halda hendi yfir <honum, henni> → VERNÐ
halda í hönd með <honum, henni> → STULÐ-
INGUR

halda í hönd <hans, hennar> → HAND-
TAK/HANDABAND
halda í höndina á <honum, henni> → HJÁND-
TAK/HANDABAND, HJÁLPEMI, STUÐNINGUR
hefst handa → BYRJUN, FRAMTAKSSLI
hlaupa upp til handa og fóta → VIDBRAGÐ
hreyfa ekki/hvorki hönd né fót → AÐGERÐA-
LEYSI
hræra ekki/hvorki hönd né fót → AÐGERÐA-
LEYSI
kalla til <fjárns> í hendur <honum, henni>
→ KRAFA
kippa að sér hendinni → AFTURKIPPUR
koma færandi hendi → RAUSN
komast undir manna hendur → ÓFRELSI
láta ekki happ úr hendi sleppa → AKVÆÐNI,
TÆKIFÆRI
láta hendur standa fram úr ermum → FRAM-
TAKSSEMI
láta <eignina, jörðina> af hendi → AFHENDING
láta <eitthvað> nokkurt fé af hendi rakna
→ FRAMLAC
leggja hendur á <hann, hana> → OFBELDI
leggja hendur í skaut → AÐGERÐALEYSI, UPP-
GJOF
leggja hönd að verki → AÐILD/ÞÁTTIACA, FRAM-
LAG, FRAMTAKSSEMI
leggja hönd á plóginn → AÐILD/ÞÁTTTAKA,
FRAMLAC, FRAMTAKSSEMI
leggja síðustu hönd á <verkið> → LOK
leggja <allt> upp í hendurnar á <honum,
henni> → HJÁLPEMI
leggja <honum, henni> vopn í hendur
→ HJÁLPEMI
lífa frá hendinni til munnsins → BÄGINDI
ljá <honum, henni> hönd → HJÁLPEMI
lýsa <viginu, tilræðinu> á hendur sér → SÖK
margar hendur vinna létt verk → SAMSTARF
missa <allt> út úr höndunum á sér → KLAUFA-
SKAPUR
reiða <féd> af hendi/höndum → AFHENDING
réttu fram höndina → HJÁLPEMI, SÆTTIR
réttu <honum, henni> hönd → HJÁLPEMI
réttu <honum, henni> höndina → HAND-
TAK/HANDABAND, KVEDJA
rjúka upp til handa og fóta → VIDBRAGÐ
selja <gripinn, eignina> af hendi → AFHENDING,
UMRÁÐ
sitja aðum höndum → AÐGERÐALEYSI
sitja með hendur í skauti → AÐGERÐALEYSI
sjá ekki grein handa sinna → SJÓNSKYNJUN
sjá ekki handa sinna skil → SJÓNSKYNJUN
sjá sig um hönd → AÐSTAÐA, UMHUGSUN
slá á útrétta hönd → HÖFNUN
slá vopnin úr höndum <hans, hennar> → MÓT-
GERÐ, SIGUR, TRUFLUN, VIDUREIGN
sleppa ekki hendinni af <honum, henni> → AÐ-
HALD, EFTIRLIT
sleppa ekki hendinni af <málinu> → AFSKIPTI
snerta ekki hendi til neins → AÐGERÐALEYSI,
FRAMTAKSLEYSI
standa með pálmann í höndunum → AÐSTAÐA,
SIGUR
stela úr sjálfs sín hendi → ÓTRYGGD
stökkva upp til handa og fóta → VIDBRAGÐ
taka fram fyrir hendurnar á <honum, henni>
→ AFSKIPTASEMI, HINDRUN

Vedlegg 2:

Register til en begrepsbasert fræseologisk orðbok over islandsk.

Et utdrag av fræseologien under nøkkelordet *leggja*:**leggjask**

hafa nóg fyrir sig að leggja → AF-KOMA/LIFSBJÓR, FJÁRHAGUR
 hafa <ymislegt> til málnanna að leggja → FRAMLAG
 leggja að sér → ÁREYNSLA/ERFÍÐI, DUGNAÐUR
 leggja að <honum, henni> → HVAÐNING, ÞRÝSTINGUR
 leggja af sér <byrðina> → TAK
 leggja af stað → BROTTFÖR, FERD
 leggja aftur augun → SVEFN/VAKA
 leggja aftur loðin tvö → SVEFN/VAKA
 leggja aftur <hurðina> → TAK
 leggja agn fyrir <hann, hana> → FREISTING
 leggja allan lófa við → ALÚÐ, VÍÐLEITNI
 leggja allar árar út → KAPP/KAPPSEMI
 leggja allt á eitt spíl → FYRIRHYGGJULEYSI, GLANNASKAPUR
 leggja alúð við/á <verkið, kennsluna> → ALÚÐ
 leggja á eftir <honum, henni> → EFTIRFÖR
 leggja á flötta → BROTTREKSTUR, FLÖTTI, VÍÐBRAGÐ
 leggja á langan og seigan → BROTTFÖR, BYRJUN, FERD
 leggja á langan og seinan → BROTTFÖR, BYRJUN, FERD
 leggja á sig að <sitja alla fundina> → ÁLAG
 leggja á stað → BROTTFÖR, FERD
 leggja á tæpastu vað → ÁHÆTTA, GLANNASKAPUR
 leggja á <fjallið, heiðina> → BROTTFÖR
 leggja árar í bát → UPPGJÖF
 leggja árar um borð → UPPGJÖF
 leggja bann við <veidum í landhelgi>/fyrir <skógarghogg> → BANN
 leggja blessun sína yfir <þetta; þessa ákvörðun, þessa fyrirætlun> → SAMÞYKKI
 leggja bót með bóli → HUGGUN
 leggja byrðar á <hann, hana> → ÁLAG
 leggja byrði á herðar <honum, henni> → ÁLAG
 leggja bönd á <hann, hana> → ÓFRELSI
 leggja bönd á <verslunina; að ritad sé um málið> → HINDRUN
 leggja eyra/eyrun við <þessu; orðum hennar; þessum orðrómi> → ATHYGLI
 leggja eyrun að <þessu; orðum hennar> → ATHYGLI
 leggja eyrun við → ATHYGLI, HLUSTUN
 leggja fjotra á <hann, hana> → ÓFRELSI
 leggja forboð á <samneyti við heiðna menn> → BANN
 leggja fótakelli fyrir <hann, hana> → HINDRUN
 leggja fram ákæru → ÁSÖKUN
 leggja fram kæru → ÁSÖKUN
 leggja fram sammanir → SÖNNUN
 leggja fram tillögu um að <þanna veiðarnar> → TILLAGA
 leggja fram <fé, dágóða upphæð; vinnu> → FRAMLAG
 leggja frá bryggju → BROTTFÖR
 leggja frá landi → BROTTFÖR
 leggja fyrir sig <þjálfun> → VÍÐFANGSEFNI
 leggja fyrir <peninga> → SÖFNUN
 leggja fyrir <hann, hana> að <finna lausn á málinu> → FYRIRMÆLI
 leggja fæð á <hann, hana> → ÓVÍÐ
 leggja hala á bak → FERD

leggja hala á bak sér → FERD
 leggja hatur á <hann, hana> → HATUR
 leggja haturshug á <hann, hana> → HATUR
 leggja hendur á <hann, hana> → ÓFELDI
 leggja hendur í skaut → ADGERDALEYSI, UPPGJÖF
 leggja hendur um hálsinn á <honum, henni> → ÁSTÚÐ/INNILEIKI, FADMLAG
 leggja hlustir við <þessu> → ATHYGLI, HLUSTUN
 leggja hnakka sinn undir hæl <honum, henni> → KÚGUN
 leggja hæla á bak → FLÝTIR, VÍÐBRAGÐ
 leggja höft á <starfsemina, viðskiptin> → TAKMÖRKUN
 leggja höfuðið að veði → ÁHÆTTA, KJARKUR
 leggja höfuðið á höggstokkinn → ÁHÆTTA
 leggja hömlur á <athafnir manna, fjáls viðskipti> → TAKMÖRKUN
 leggja hönd að verki → FRAMLAG, FRAMTAKSEMI
 leggja hönd á plóginn → AÐILD/ÞÁTTTAKA, FRAMLAC, FRAMTAKSSEMI
 leggja í hann → BROTTFÖR, FERD
 leggja í <niðjar framkvæmdir> → BYRJUN, FRAMTAKSSEMI
 leggja kapp á að <upplýsa málið> → ALÚÐ, VÍÐLEITNI
 leggja land undir fót → FERD
 leggja leið sína <til Íslands> → FERD
 leggja líf sitt í hættu → ÁHÆTTA, KJARKUR
 leggja líf sitt í sölmur → ÓSERHLEFNI/FÖRNÝFSI
 leggja lífið/líf sitt að veði → ÁHÆTTA, KJARKUR
 leggja línuna/línurnar → FORYSTA, FRUMKVÆÐI
 leggja lóð á vogarskálina → AÐILD/ÞÁTTTAKA, FRAMLAC
 leggja lokahönd á <þetta; verkið> → LOK
 leggja net fyrir <hann, hana> → BRAGÐVÍSI
 leggja niður rófunu → UPPGJÖF
 leggja niður skottið → UPPGJÖF
 leggja niður vopn → ÓSIGUR, UPPGJÖF, VÍÐUR-EIGN
 leggja niður völd → VÖLD
 leggja nótt með degi → ÁFRAMHALD, KAPP/KAPPSEMI
 leggja nótt við dag → ÁFRAMHALD, KAPP/KAPPSEMI
 leggja ok á <hann, hana> → KÚGUN
 leggja orð í → SAMTAL, UMMÆLI
 leggja orð í belg → SAMTAL, UMMÆLI
 leggja orð til → SAMTAL, UMMÆLI
 leggja ríkt á við <hann, hana> að <fara beinustu leið> → ÁMNING
 leggja rækt við <hæfileika sína, starf sitt> → ALÚÐ
 leggja rækt við <námið> → ÁSTUNDUN
 leggja saman loðin tvö → SVEFN/VAKA
 leggja saman nótt og dag → ÁFRAMHALD, KAPP/KAPPSEMI
 leggja saman tvo og tvo → ÁLYKTUN
 leggja sál sína í <fyrirtækið> → ALÚÐ
 leggja sig → HVÍÐ
 leggja sig fram → ALÚÐ, VÍÐLEITNI
 leggja sig í bleyti → ALÚÐ, VÍÐLEITNI
 leggja sig í bleyti fyrir <hann, hana> → HJÁLPEMI
 leggja sig í framkróka → ALÚÐ, VÍÐLEITNI
 leggja sig í háska → ÁHÆTTA, KJARKUR

